

University of Groningen

De opkomst van de 'nieuwe' sociale klassen binnen de dienstenklasse in Nederland

Güveli, Ayse; Need, Ariana; Graaf, Nan Dirk de

Published in:
Mens & Maatschappij

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Güveli, A., Need, A., & Graaf, N. D. D. (2005). De opkomst van de 'nieuwe' sociale klassen binnen de dienstenklasse in Nederland: Politieke oriëntatie van de 'nieuwe' sociale klassen tussen 1970 en 2000. *Mens & Maatschappij*, 80(3), 257.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De opkomst van de ‘nieuwe’ sociale klassen binnen de dienstengklasse in Nederland

Politieke oriëntatie van de ‘nieuwe’ sociale klassen tussen 1970 en 2000

Ayşe Güveli, Ariana Need en Nan Dirk de Graaf^d

Summary

The rise of ‘new’ social classes within the service class in the Netherlands: Political orientation of the ‘new’ social classes between 1970 and 2000

The employment structure of the Netherlands and other advanced countries is evolving from an industrial structure to a post-industrial structure. Yet existing social class schemas, like the well-known EGP class schema, were constructed for an industrial employment structure. In this study we adjust the EGP class schema to account for this transformation by using ‘new class’ theories and the literature on post-industrial class structure. Our research question is to what extent does the adjusted EGP class schema explain people’s political orientation better than the standard EGP class schema in the transition from an industrial to a post-industrial employment structure. Our first hypothesis states that the ‘new’ social classes distinguished in the adjusted EGP class schema differ in their political orientation from the ‘old’ social classes in the service class. Our second hypothesis states that, during their formation, the ‘new’ social classes will become increasingly effective in explaining differences (effect size) in people’s political orientation. Experts’ knowledge has been employed to classify the occupations within the service class. Furthermore, we used 18 data sets gathered in the Netherlands between 1970 and 2000. The total number of respondents was 32,700. The adjusted EGP class schema proved substantially better at explaining people’s political orientation than the standard EGP class schema; the ‘new’ social classes did differ substantially in their political orientation from the ‘old’ classes. Furthermore, our results showed that the political orientation of the low-grade social and cultural specialists became more crystallized from 1970 onwards.

1. Inleiding

In geïndustrialiseerde landen veranderen de arbeidsmarkt- en de sociale klassenstructuur in een hoog tempo. Dat geldt ook voor Nederland waar de arbeidsmarktstructuur is veranderd van een industriële naar een postindustriële. Dit betekent dat de beroepsbevolking werkzaam in de landbouw en industrie grotendeels is verschoven naar de dienstensector. Het aandeel van de beroepsbevolking dat werkzaam is in de industrie is tussen 1960 en 1994 gedaald van 33 procent naar 18 procent, terwijl het aandeel van de beroepsbevolking in de commerciële sector is gestegen van 21 procent naar 30 procent. Het aandeel van de beroepsbevolking in andere dienstensectoren is gestegen van 19 procent naar 34 procent (Asselberghs, Bottenburg, Huigen & De Witte, 1998).

Als gevolg van deze veranderingen in de arbeidsmarktstructuur zijn er ook veranderingen opgetreden in de Nederlandse sociale klassenstructuur. Om een voorbeeld te geven: het aandeel van de mannelijke beroepsbevolking dat werkzaam is in de dienstenklasse is gegroeid van 31 procent in 1971 naar 50 procent in 1999 (Tabel 1). Deze groei is ongekend. Tegenover deze groei van de dienstenklasse staat een afname van de arbeidersklasse. Het aandeel van de arbeiders van de beroepsbevolking (bestaande uit ongeschoolde en geschoolde handarbeiders, en landbouwwerkers) is afgenomen van 40 procent in 1970 naar 32 procent in 1999 (Ganzeboom & Luijkx, 2004). Genoemde ontwikkelingen zijn met name het gevolg van processen als mechanisatie en automatisering.

Tabel 1: Klassenstructuur voor mannen van zes vijf-jaarperioden in Nederland in percentages (1970-1999)

	1970-74	1975-79	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99
I. Hogere professionals	16,2	18,3	16,3	18,5	20,9	24,0
II. Lagere professionals	14,9	21,9	23,2	24,4	26,1	26,1
III. Routine hoofdarbeiders	12,5	8,0	9,8	9,9	9,1	11,9
IV. Zelfstandigen	16,0	11,5	9,3	8,2	8,3	5,1
V/VI/VII. Arbeiders	40,4	40,4	40,4	39,1	35,7	32,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

BRON: Ganzeboom & Luijkx, 2004

Hoewel de arbeidsmarkt- en de sociale klassenstructuur ingrijpend veranderen, wordt nog steeds gebruikgemaakt van klassenindelingen die gemaakt zijn voor industriële samenlevingen, zoals het bekende EGP-klassenschema van Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979; Goldthorpe, 1980, 1987). De vraag die rijst, is of het EGP-klassenschema belangrijke sociale scheidslijnen weergeeft in de postindustriële arbeidsmarktstructuur. Om deze vraag te beantwoorden, hebben we een indicator voor sociale scheidslijnen nodig. Traditioneel hanteren onderzoekers hiervoor het stemgedrag als instrument (Lipset, 1981).

Het stemgedrag van de leden van de sociale klassen is veel bestudeerd in de politicologie

en sociologie (voor een overzicht zie Nieuwbeerta, 1995). Studies tonen bijvoorbeeld aan dat er meer variatie is in stemgedrag binnen de dienstenklasse dan tussen de dienstenklasse en de andere klassen (Nieuwbeerta & De Graaf, 1999; De Graaf & Steijn, 1997; Butler & Savage, 1995). Deze bevinding wijst op de wenselijkheid van een aangepast EGP-klassenschema. De veranderingen in de arbeidsmarktstructuur zijn eveneens reden om het schema aan te passen.

Onze aanpassing van de dienstenklasse van het EGP-klassenschema is gebaseerd op post-industriële klassentheorieën (Bruce-Briggs, 1979; Brint, 1984; Lamont, 1987; Kriesi, 1989; Esping-Andersen, 1993) en op studies die dit schema voor een gedeelte al hebben aangepast (De Graaf & Steijn, 1997). In navolging van De Graaf en Steijn passen wij alleen de dienstenklasse van het EGP-klassenschema aan en laten we de indelingen van de andere sociale klassen onveranderd. Vervolgens testen we de validiteit van het aangepaste EGP-klassenschema door het te vergelijken met het standaard EGP-klassenschema. Als het aangepaste EGP-klassenschema de politieke oriëntatie van de leden van de sociale klassen beter verklaart dan het standaard EGP-klassenschema, dan kunnen we stellen dat het aangepaste schema de sociale scheidslijnen in postindustriële samenlevingen beter weergeeft. Onze eerste onderzoeksvraag luidt: *in hoeverre voorspelt het aangepaste EGP-klassenschema de politieke oriëntatie van mensen beter dan het standaard EGP-klassenschema?*

We hebben de politieke oriëntatie van de leden uit verschillende sociale klassen in Nederland tussen 1970 en 2000 geanalyseerd om een antwoord te krijgen op deze vraag. Volgens de klassenformatietheorie vergt het tijd voor een sociale klasse om een demografische identiteit te verwerven (Goldthorpe, 2000). Indien er 'nieuwe' sociale klassen zijn ontstaan binnen de dienstenklasse, moeten de verschillen in de politieke oriëntatie van de leden van deze sociale klassen door de tijd heen dus beter worden verklaard. Daarom stellen we de tot nu nog niet beantwoorde vraag: *in hoeverre zijn de onderscheiden 'nieuwe' sociale klassen door de tijd heen beter in staat om de verschillen (effect grootte) in politieke oriëntatie van mensen te verklaren?*

2. Theorie

2.1 'Nieuwe' sociale klassen binnen de dienstenklasse

Hoewel er discussie is over het blijvende belang van de traditionele sociale klassen in de hedendaagse westerse samenlevingen (Clark & Lipset, 1991; Evans, 2000; Manza & Brooks, 1996, 1999; Nieuwbeerta, 1995; Inglehart, 1990, 1997), worden pogingen gedaan om het ontstaan van nieuwe sociale klassen in de dienstenklasse aan te tonen. Een van deze pogingen is de *new class theory* (Bruce-Briggs, 1979; Brint, 1984; Lamont, 1987; Kriesi, 1989; Esping-Andersen, 1993). Deze theorie splitst de middenklasse op in twee sociale klassen: een 'nieuwe' klasse van kennisswerkers en een 'oude' klasse van managers, fabrieks- en bedrijfseigenaren. Volgens Bruce-Briggs (1979) voeren de leden van deze twee klassen strijd om macht en status.

De meningen verschillen over de conceptualisering van de 'nieuwe klasse'. Brint (1984)

meent dat de verschillen in politieke preferenties en leefstijlen binnen de middenklasse verklaard kunnen worden door opleidingsverschillen. Lamont (1987) stelt echter dat de progressieve houding van werknemers met veel cultureel kapitaal verklaard kan worden door hun gezamenlijke klassenbelangen. Deze gezamenlijke belangen zijn, volgens Lamont (1987), de handhaving en verhoging van hun autonomie, de controle over een machtige publieke sector, de verhoging van de belastingen in de private sector en het ondersteunen van politieke houdingen met betrekking tot 'niet-materiële issues' als postmaterialisme, milieubeweging en een nieuw-linkse politiek.

Evenals Lamont bouwt ook Kriesi (1989) voort op het nieuwe klassenconcept en gebruikt de 'nieuwe klasse' wanneer hij kijkt naar de steun voor de nieuwe sociale bewegingen in Nederland. Kriesi (1989) onderscheidt twee algemene sociale klassen binnen de middenklasse: technocraten en specialisten, met 'een fundamenteel antagonisme' tussen beide. Technocraten zijn meer uit op het handhaven van de integriteit van de organisatie waarvoor zij werken, terwijl specialisten meer cliëntgericht zijn. Specialistenvormen de 'nieuwe' klasse die de nieuwe sociale bewegingen meer steunen omdat 'specialisten hun eigen autonomie en die van hun cliënten verdedigen tegen de interventie van technocraten' (Kriesi, 1989: 1085-86).

Volgens Bourdieu (1984) kunnen alle vormen van levensstijlen zoals cultuurparticipatie, consumptiepatronen, esthetische prioriteiten en politieke houdingen beschouwd worden als de sociale codes van sociale groepen. Mensen gebruiken hun economisch en cultureel kapitaal om buitenstaanders uit te sluiten van hun geprivilegieerde posities zodat de hoge status van hun eigen groep gewaarborgd blijft. Bourdieu gebruikt beroepsposities om het economische en culturele kapitaal van mensen te onderscheiden. Beroepen in bijvoorbeeld het onderwijs, de gezondheidszorg en de sociale dienstverlening scoren hoog op cultureel kapitaal (Bourdieu, 1984) en vormen de 'nieuwe klasse' in de postindustriële samenlevingen (De Swaan, 1985). Beroepen die hoog scoren op economisch kapitaal, zoals economen, ingenieurs, managers en eigenaren, zijn de beroepen uit de 'oude' middenklasse van de materialisten.

De theorie van Bourdieu (1984) over de *culturele* en *economische* elite komt volgens De Graaf en De Graaf (1988) sterk overeen met de postmaterialismethese van Inglehart (1977). Deze onderscheidt ook twee verschillende groepen in de hoogste laag van de postindustriële klassenstructuur. Volgens Inglehart (1990) zijn de waardeprioriteiten van materialisten en postmaterialisten gebaseerd op hun behoeften; materialisten geven een hogere prioriteit aan materiële goederen terwijl postmaterialisten meer waarde hechten aan de immateriële aspecten van het leven. Beiden zouden hun opleiding en beroepen kiezen op grond van hun behoeften en prioriteiten. Terwijl materialisten eerder beroepen kiezen die hun materiële behoeften vervullen, kiezen postmaterialisten, mensen die hun materiële behoeften al hebben bevredigd, voor een beroep waarin zij hun verlangens naar kwaliteit en esthetiek kunnen vervullen. Zoals Cotgrove en Duff (1981) indirect in hun onderzoek laten zien, zijn postmaterialisten meer vertegenwoordigd in sociaal-culturele beroepen.

2.2 De dienstenklasse van het EGP-klassenschema en de noodzaak het schema aan te passen

Geïnspireerd door Marx en Weber omschrijven Erikson en Goldthorpe (1992) de sociale klasstructuur. Deze omschrijving resulteert in het EGP-klassenschema; de sociale klassenposities in dit schema zijn gedifferentieerd op grond van arbeidsverhoudingen (*employment relations*). Goldthorpe (2000) onderscheidt diverse vormen waarin arbeidsverhoudingen gereguleerd worden: of het al dan niet een dienstverleningsrelatie betreft, het soort arbeidscontract en een mix van deze twee vormen. Een dienstverleningsrelatie ontstaat wanneer het moeilijk is voor de werkgevers om de werktaken van werknemers te controleren en het menselijke kapitaal van de werknemers te bepalen. De dienstenklasse die veel beroepen met een dienstverleningsrelatie bevat, zijn (I) de hogere professionals en (II) de lagere professionals.

Op grond van bovengenoemde criteria over controleerbaarheid van werktaken en het specificeren van menselijk kapitaal plaatst Goldthorpe (2000) managers en professionals in dezelfde klasse. Het is echter makkelijker om het werk van managers en bestuurders te monitoren omdat bijvoorbeeld de doelstellingen van managers duidelijker zijn dan die van professionals. De voornaamste taak van managers in de commerciële sector is winst maken en als dit doel niet wordt gerealiseerd, wordt de manager uit zijn functie gezet. Zelfs in een non-profitorganisatie is het doel van een manager duidelijk: uitvoering van bestuurlijke taken en zorgen voor een goed werkende organisatie. Voor werkgevers in de sector van specialisten is het lastiger de werktaken van sociale en culturele specialisten, zoals artsen en psychologen, te controleren (Freidson, 1986; Wanrooy, 2001). De leidinggevende beschikt immers niet over dezelfde hooggespecialiseerde inhoudelijke kennis die specialisten voor hun vak benutten, waardoor een klassiek Principal-Agent-probleem ontstaat (Coleman, 1990).

Goldthorpe (1982, 1995) beweert dat de dienstenklasse nog steeds bezig is te formeren en als deze klasse *consolideert*, zal het een essentieel conservatief element van de samenleving worden. De reden van dit conservatisme is dat de leden van de dienstenklasse de meest geprivilegieerde beroepen hebben binnen de sociale arbeidsverdeling (*social division of labour*) en dus is het in hun belang om tegen de gelijkheidsbeginselen in de samenleving en in de politiek te zijn. De leden van de dienstenklasse zijn vooral uit op het handhaven van de status-quo, aldus Goldthorpe (2000). Verschillende studies laten echter zien dat er grote verschillen in politieke oriëntatie bestaan *binnen* de dienstenklasse (Lamont, 1987; Kriesi, 1989; De Graaf & Steijn, 1997; Hout, Brooks & Manza, 1995; Savage, 1991).

Het verschil in politieke oriëntatie binnen de dienstenklassen wordt volgens Savage (1991) veroorzaakt doordat men geen onderscheid maakt tussen managers en professionals. Managers hebben meer conservatieve opvattingen dan professionals omdat zij net als hun werkgevers meer verbonden zijn met organisatorische vaardigheden. Professionals zijn daarentegen minder conservatief omdat zij meer cultureel georiënteerd zijn, meer culturele vaardigheden hebben en zichzelf meer onafhankelijk zien van hun werkgever of de organisatie waarvoor zij werken, aldus Savage (1991).

2.3 Aanpassing van de dienstenklasse van het EGP-klassenschema

De Graaf en Steijn (1997) stellen dat het EGP-klassenschema ongeschikt is voor postindustriële samenlevingen en hebben dit schema aangepast. Ze hebben de sociale en culturele specialisten onderscheiden van managers en technische deskundigen omdat volgens hen de werkomstandigheden van deze twee beroepsgroepen verschillen. Wij bouwen verder op deze aanpassing. Bij het aanpassen van dit nieuwe schema maken we gebruik van de theorieën van Kriesi (1989), Lamont (1987), Esping-Andersen (1993), Inglehart (1990) en Bourdieu (1984) omdat wij van mening zijn dat al deze theorieën sociale scheidslijnen impliceren binnen de middenklasse. Een nieuw aspect in dit artikel is dat we het klassenformatieproces van de 'nieuwe' sociale klassen binnen de dienstenklasse analyseren. Dat wil zeggen dat wij door de tijd heen de verschillen vaststellen in de politieke oriëntatie van de leden van de 'nieuwe' en de 'oude' klassen.

Op grond van *twee criteria* is de dienstenklasse ingedeeld in een klasse van *technocraten* en in een klasse van *sociale en culturele specialisten*. Ons eerste criterium is *de moeilijkheidsgraad om de werktaken van de werknemers te controleren*. Dit criterium is geïnspireerd door het werk van Goldthorpe (1992, 2000) en Wright (1985, 1997). Het werk van Goldthorpe is in het voorgaande besproken. Wright (1985, 1997) onderscheidt specialisten van managers omdat specialisten moeilijker te controleren zijn. Hij beargumenteert overtuigend dat werkgevers om kennis en vaardigheden van hun werknemers te controleren hiervoor specialisten moeten inhuren die op hun beurt weer moeilijk te controleren zijn.

Het tweede criterium, dat is geïnspireerd door het werk van Kriesi (1989), is *het sociaal-culturele karakter van een beroep*. Het tweede criterium heeft twee componenten: of er sprake is van *sociaal-culturele dienstverlening* en de noodzaak om *sociale en culturele kennis te bezitten* om het beroep goed te kunnen uitvoeren. Beroepen hoeven niet verplicht beide componenten te bevatten om geclassificeerd te worden als sociale en culturele specialisten, één component is voldoende. Het is duidelijk dat het voldoen aan een van deze componenten betekent dat de sociale en culturele specialisten overwegend in de publieke sector of in non-profitsectoren werken.

De taken van sociale en culturele specialisten zijn moeilijker te controleren dan de taken van technocraten zoals managers, bestuurders en technische specialisten. Er zijn geen gerichte studies naar dit specifieke onderwerp² maar 'het wordt over het algemeen erkend dat de evaluatie van professionals een moeilijk proces is' (Flood & Scott, 1978: 242). Freidson (1986: 152) heeft overtuigend beargumenteerd dat er een '*basic antagonism of interest*' bestaat tussen managers en professionals. Dit is omdat managers een hogere prioriteit toekennen aan de belangen van de organisatie waarvoor zij werken terwijl de belangen van specialisten meer op het vlak van hun cliënten en hun vakgebied liggen. Het is in het belang van specialisten om hun autonomie in het werk te waarborgen en daarom mogen de managers zich zo min mogelijk bemoeien met het domein van specialisten. Zoals Flood en Scott (1978) lieten zien, is er geen verband tussen de hoge kwaliteit van operatiezorg en de controle die uitgevoerd wordt door het ziekenhuismanagement. Aan de andere kant leidt het reguleren van individuele chi-

rurgen en chirurgische handelingen door de chirurgische staf wél tot een betere operatiezorg.

Net als Goldthorpe (1992, 2000) en Wright (1985, 1997) veronderstellen wij ook dat beroepskarakteristieken merendeels geschikte representanten zijn voor de kenmerken van arbeidsverhoudingen. Daarom hebben wij de criteria om de sociale klassen binnen de dienstenklasse te onderscheiden alleen gebaseerd op beroepskennmerken en *niet* op de politieke houdingen van de beoefenaren van deze beroepen. Dus de beroepen waarvan de werktaken moeilijker te controleren zijn *en* waarvan de basiswerktaken op sociaal-culturele dienstverlening en/of op sociaal-culturele kennis zijn gebaseerd, zijn geclassificeerd als *sociale en culturele specialisten*. Andere beroepen in de dienstenklasse zijn toegewezen in de klasse van *technocraten*. Dat wil zeggen dat een beroep geclassificeerd is in de *technocraten*-klasse als de werktaken minder moeilijk te controleren zijn of als de basiswerktaken van dit beroep bestaan uit het controleren van werknemers. Verder houden wij vast aan het hoger-lager-onderscheid van de dienstenklasse in het EGP-klassenschema. Figuur 1 laat het oude en het aangepaste EGP-klassenschema zien.

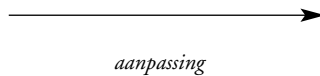
Figuur 1: Het EGP-klassenschema vergeleken met het aangepaste EGP-klassenschema

A. EGP-klassenschema

I. Hogere professionals
II. Lagere professionals
III. Routine hoofdarbeiders
IV. Zelfstandigen
V/VI/V. Arbeiders

B. Aangepaste EGP-klassenschema

Ia. Hogere technocraten	Ib. Hogere sociale en culturele specialisten
Ila. Lagere technocraten	Iib. Lagere sociale en culturele specialisten
III. Routine hoofdarbeiders	
IV. Zelfstandigen	
V/VI/V. Arbeiders	

2.4 Politieke oriëntatie van sociale en culturele specialisten en technocraten

Onze verwachting is dat de sociale en culturele specialisten meer op linkse partijen stemmen dan de technocraten. De reden hiervoor is duidelijk: sociale en culturele specialisten voeren de werkzaamheden uit die de samenleving van basisbehoeften voorzien, zoals onderwijs en gezondheidszorg. Het is moeilijk om deze werkzaamheden efficiënter te maken met innovaties zoals mechanisering en computerisering (Baumol, 1967). De tijd die bijvoorbeeld een verpleegster of een arts nodig heeft om een patiënt te behandelen, verandert vrijwel nooit. Daarom zijn deze beroepen economisch minder winstgevend dan de beroepen in het manage-

ment en banen in de technische sector. De sociale en culturele sectoren hebben met andere woorden meer financiële investeringen nodig dan zij opbrengen om de kwaliteit van hun diensten en producten te waarborgen. Daardoor zijn de sociale en culturele beroepen vaak afhankelijk van de staat of een liefdadigheidsinstelling. De beoefenaren van deze beroepen zijn zich bewust dat zij in een veld werken dat financiële ondersteuning nodig heeft.

Het feit dat de banen van sociale en culturele specialisten moeilijk te mechaniseren zijn en dat zij niet veel bijdragen aan de winstmaximalisering geeft een zekere autonomie aan hun beoefenaren. Geautomatiseerde werktaken zijn makkelijker te controleren dan taken die moeilijk of helemaal niet te automatiseren zijn. Door deze kenmerken van betrekkelijke autonomie, het hebben van gespecialiseerde kennis en het werken in de publieke sector, ontwikkelen de sociale en culturele specialisten meer progressief politiek gedrag dan andere beroepsgroepen in de dienstenklasse. Op deze manier proberen deze specialisten de politieke beslissingen te beïnvloeden ten gunste van hun werkomstandigheden en hun cliënten. Dit betekent dat zij baat hebben bij een grote afdracht van belastinggeld voor hun sector. Linkse politieke partijen staan een dergelijke politiek meer voor dan rechtse politieke partijen en dit zorgt ervoor dat sociale en culturele specialisten met een grotere waarschijnlijkheid een linkse politieke voorkeur hebben.

De spaarzame sociale en culturele specialisten die werkzaam zijn in de private sector zijn in hun werk minder gemoeid met economische opbrengsten, maar meer met de kwaliteit van diensten die zij verlenen dan de technocraten. Omdat het basisdoel in de private sector het maken van winst is, zal de autonomie van sociale en culturele specialisten in gevaar komen als hun sector geprivatiseerd wordt. Linkse partijen staan in het algemeen voor een grote overheid en zij zijn tegen de privatisering van de sectoren waarin de sociale en culturele specialisten werken (bijvoorbeeld onderwijs, gezondheidszorg). Daarom verwachten we dat sociale en culturele specialisten meer op linkse partijen stemmen dan de technocraten.

Op grond van een analoge redenering verwachten wij dat sociale en culturele specialisten meer op nieuw-linkse partijen stemmen dan technocraten. De progressieve houdingen die sociale en culturele specialisten hebben, worden onder meer veroorzaakt door de autonomie die zij genieten in hun werktaken. Om hun werkzaamheden goed te kunnen uitvoeren, hebben sociale en culturele specialisten empathie met hun patiënten, cliënten of leerlingen nodig. Dit maakt hen gevoeliger voor niet-economische issues en voor de zwakken in de samenleving die hun leerlingen, cliënten of patiënten zijn. De nieuw-linkse partijen komen op voor niet-economische onderwerpen zoals democratisering, de multiculturele samenleving en een schoon milieu. We verwachten daarom dat de sociale en culturele specialisten meer op nieuw-linkse partijen stemmen dan de technocraten. Wat betreft de technocraten verwachten wij dat zij meer op rechtse partijen stemmen omdat deze partijen streven naar het behoud van de status-quo en privatisering aanmoedigen. Beide doelstellingen zijn in overeenstemming met de idealen en strategie van de technocraten.

De gegevens die we tot onze beschikking hebben, geven ons de mogelijkheid om de voorgaande beweringen over het klassenformatieproces te toetsen. Omdat de sociale klassenstructuur geleidelijk is veranderd, verwachten wij dat de politieke voorkeuren van de 'nieuwe'

klasse sociale en culturele specialisten ook geleidelijk zullen uitkristalliseren. Onze verwachting is dat de afgelopen paar decennia het klassengebonden stemgedrag van de sociale en culturele specialisten sterker is geworden. Onze gegevens geven ons ook de mogelijkheid om te kijken of de verschillen tussen sociale en culturele specialisten en technocraten verklaard kunnen worden door opleiding en de sector waarin men werkt.

3. Data en operationalisering

Om onze verwachtingen te toetsen, gebruiken we zoveel mogelijk Nederlandse enquêtes die zijn verzameld tussen 1970 en 2000. Nieuwbeerta en Ganzeboom (1996) hebben de enquêtes tussen 1970 en 1990 samengevoegd; voor het laatste decennium gebruiken we de Familienquête Nederlandse Bevolking (FNB) uit 1992/93 (Ultee & Ganzeboom, 1992/93), 1998 (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee, 1998) en 2000 (De Graaf et al., 2000). Wij hebben de data uit FNB vergelijkbaar gemaakt met die van Nieuwbeerta en Ganzeboom (1996) en alles gestapeld. Totaal hebben we voor een periode van 30 jaar 18 enquêtes in onze dataset met 32.700 respondenten. In appendix A worden de databronnen beschreven.

De dienstenklassen van het EGP-klassenschema zijn aangepast volgens de twee criteria die in paragraaf 2.3 zijn behandeld. We onderscheiden een klasse van *technocraten* en een van *sociale en culturele specialisten* in de dienstenklasse met in beide klassen een hogere en een lagere variant. De toewijzing van de beroepen aan deze twee klassen vereist specifieke kennis. Daarom hebben we aan twaalf experts gevraagd om de beroepen uit de klassen I en II van het standaard EGP-klassenschema te coderen volgens de door ons gehanteerde criteria. De toewijzingsregels voor de experts zijn weergegeven in appendix B.

Aan de experts zijn 295 gedetailleerde beroepennamen van de Standaard Beroepsclassificatie 1984 (CBS84) van het Centraal Bureau voor Statistiek voorgelegd. Een beroep kreeg de score 1 als dit beroep door de experts geclassificeerd werd als technocratisch en een beroep kreeg de score 2 als het geclassificeerd werd als sociaal en cultureel specialistisch. Er was een sterke overeenstemming tussen de experts over de toewijzing van de beroepen in de genoemde klassen. De KR20-betrouwbaarheidscoëfficiënt is hoger dan 0,95: geen enkele expert was het totaal oneens met de anderen; de betrouwbaarheid van het geheel wordt niet hoger door de beoordeling van één expert weg te laten. Voor 55 procent van de beroepen was er een perfecte overeenstemming tussen de experts. Beroepen met gemiddelde scores lager dan 1,3 en hoger dan 1,7 (overeenstemming tussen 70 procent of hoger tussen de experts) zijn ingedeeld in de klasse volgens de stemmen van de meerderheid. De overige beroepen (21,3 procent van het totaal) waarover onenigheid bestond, zijn door de auteurs (afzonderlijk van elkaar) geclassificeerd en na overleg ingedeeld in de klasse technocraten of in de klasse sociale en culturele specialisten.

Dit aangepaste EGP-klassenschema is een verbetering van het schema van De Graaf en Steijn (1997), alhoewel de resultaten (die hier verder niet worden behandeld) slechts kleine verschillen tussen de schema's laten zien. Onze aanpassing van het EGP-klassenschema ver-

schilt op twee punten van De Graaf en Steijn (1997). Het eerste verschil is dat wij het sociaal-culturele karakter van beroepen gebruiken als een indelingscriterium terwijl zij dit niet doen. Het tweede verschil is ons gebruik van expertkennis voor het onderscheiden van de sociale klassen binnen de dienstenklasse.

De beroepen waren in onze dataset gedefinieerd op basis van de vier-digit beroepenclassificatie van de International Standard Classification of Occupations 1968 (ISCO68). Daarom hebben we de CBS84-beroepencodes waarmee de nieuwe klassen zijn onderscheiden getransformeerd naar ISCO68-beroepencodes. Het nieuwe EGP-klassenschema bevat vier klassen in de dienstenklasse; twee van deze klassen zijn de 'oude' sociale klassen (Ia hogere en IIa lagere technocraten) en twee van deze klassen zijn de 'nieuwe' klassen (Ib hogere en IIb lagere sociale en culturele specialisten). Het ISCO68-coderingschema voor de 'oude' en de 'nieuwe' klassen is weergegeven in appendix C. Alle sociale klassen buiten de dienstenklassen in het EGP-klassenschema zijn ongewijzigd gebleven, hoewel sommige van deze sociale klassen voor dit onderzoek samengevoegd worden omdat we niet geïnteresseerd zijn in het verklaren van verschillen in de politieke oriëntatie van mensen buiten de dienstenklasse.

Het standaard EGP-klassenschema bestaat uit: 1. hogere professionals (I); 2. lagere professionals (II); 3. routine hoofdarbeiders (III); 4. zelfstandigen (IV); 5. arbeiders (V, VI, VII). Ons aangepaste EGP-klassenschema bestaat uit: 1. hogere technocraten (Ia); 2. hogere sociale en culturele specialisten (Ib); 3. lagere technocraten (IIa); 4. lagere sociale en culturele specialisten (IIb); 5. routine hoofdarbeiders (III); 6. zelfstandigen (IV); 7. arbeiders (V, VI, VII).

Tabel 2 geeft de frequentieverdeling van de sociale klassen in het aangepaste EGP-klassenschema weer. De frequentieverdeling is alleen weergegeven voor mannen omdat er in de enquêtes tot 1981 altijd naar het beroep van het hoofd van het huishouden gevraagd werd; voor veel vrouwen is voor die periode het beroep niet bekend. Vrouwen zijn wel opgenomen in de vervolganalyses. Uit een analyse van vrouwen en mannen apart (die hier niet vertoond worden) blijkt dat de resultaten voor mannen niet significant verschillen van die voor een analyse van vrouwen en mannen samen. De resultaten die alleen betrekking hebben op vrouwen verschillen wel van die van de analyse voor vrouwen en mannen samen. We hebben gekozen voor een gecombineerde analyse van mannen en vrouwen. Uit tabel 2 blijkt dat de hogere en lagere technocraten en de lagere sociale en culturele specialisten tussen 1970 en 2000 in aantal zijn gegroeid terwijl die groei niet geconcludeerd kan worden voor de hogere sociale en culturele specialisten.³

Om te onderzoeken in welke mate de sociale klassen samenhangen met de politieke voorkeur zijn in eerste instantie twee groepen van politieke partijen onderscheiden: linkse en rechtse politieke partijen. De politieke-partijenclassificatie van Mackie en Rose (1991) is gebruikt om de partijen in te delen als rechts of links. Appendix D geeft deze classificatie en de frequentieverdeling weer. De rechtse politieke partijen zijn gecodeerd als (0) en de linkse partijen als (1). Vervolgens is een driedeling gemaakt: oud-linkse partijen, nieuw-linkse partijen en rechtse partijen. Daarna zijn de linkse politieke partijen ingedeeld in *nieuw-linkse* partijen en de *oud-linkse* partijen volgens de indeling van De Graaf, Heath en Need (2001). De oud-linkse partijen zijn de Radicalen, de Communistische Partij van Nederland (CPN), de

Tabel 2: Kolompercentages van de klassenstructuur voor mannen in Nederland, tussen 1970 en 2000 (N=16.590)

	'70	'71	'72	'74	'76	'77	'79	'81	'82	'85	'86	'87	'89	'90	'92	'98	'00
Hogere technocraten	6,8	13,1	7,3	5,2	15,4	10,6	8,5	10,0	10,2	14,5	10,3	10,0	6,6	15,0	14,2	15,5	14,9
Hogere sociale en culturele specialisten	1,2	1,1	0,5	4,4	2,5	1,1	3,2	2,2	1,2	1,9	1,7	1,1	2,2	1,7	2,4	2,6	1,5
Lagere technocraten	15,7	7,6	14,4	16,8	13,8	10,7	14,4	9,3	9,3	12,9	10,2	14,3	16,4	13,0	17,3	19,7	21,2
Lagere sociale en culturele specialisten	6,3	6,8	5,6	5,9	12,1	7,1	7,0	8,6	8,8	11,5	9,5	15,1	10,5	11,7	9,0	12,6	10,9
Routine hoofdarbeiders	13,7	15,4	12,2	15,6	15,5	15,2	14,7	17,0	16,0	16,0	16,8	16,4	17,6	16,3	11,9	12,8	13,5
Zelfstandigen	15,4	17,8	11,6	11,4	18,2	9,5	10,4	10,4	7,8	8,2	9,5	8,4	5,9	7,4	9,3	5,5	3,7
Arbeiders	40,9	38,3	48,5	40,7	22,6	45,7	41,8	42,5	46,7	34,9	42,0	34,8	40,7	34,9	35,9	31,1	34,3
N	984	489	1721	596	661	661	408	1073	724	1419	764	397	461	1238	902	1000	777

Democratische Socialisten 70 (DS70), de Partij van de Arbeid (PvdA) en de Socialistische Partij (SP). Deze partijen staan voor de belangen van de arbeidersklasse (De Graaf e.a., 2001). De nieuw-linkse partijen bestaan uit de Democraten 66 (D66), Groenlinks, de Politieke Partij Radicalen (PPR), de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP) en de Evangelische Volkspartij (EVP). Deze nieuw-linkse partijen komen op voor onder andere democratisering, mensenrechten en milieubescherming. Alle andere partijen zijn opgevat als rechtse partijen.

De politieke partijen zijn op de volgende wijze gecodeerd (1) oud-linkse partij versus (2) nieuw-linkse partij versus (3) rechtse partijen. Er bestaan natuurlijk ook meer gedetailleerde links-rechtsscores voor politieke partijen in Nederland, maar deze zullen nauwelijks de resultaten beïnvloeden omdat Nederland slechts een beperkt aantal grote politieke partijen kent en daarnaast een wisselend aantal marginale politieke partijen heeft. Wij kiezen hier voor een conservatieve test, aangezien eventuele significante effecten van sociale klassen op politieke-partijkeuze er zeker zijn wanneer we een indeling met meer categorieën hanteren.

Omdat we geen gegevens hebben over actueel stemgedrag over een lange periode, moeten we genoegen nemen met indirecte metingen van stemgedrag. Stemgedrag is geconstrueerd met behulp van verschillende operationalisaties.⁴ In sommige enquêtes is gevraagd op welke partij mensen zouden stemmen als morgen verkiezingen zouden zijn. In andere enquêtes is gevraagd op welke partij de respondent heeft gestemd tijdens de laatste verkiezingen of er is gevraagd naar de partij die de respondent prefereert of waar hij/zij zich mee identificeert. Volgens Nieuwbeerta (1995: 35-36) zijn er geen significante verschillen in de uitkomsten tussen analyses die alleen enquêtes met 'stemgedrag'-metingen gebruiken ten opzichte van enquêtes die alleen metingen over 'politieke preferenties' gebruiken. Daarom gebruiken we beide type vragen om onze afhankelijke variabelen te construeren en hanteren we steeds de term 'stemgedrag'.

Om de trend in stemgedrag te toetsen, is een tijdvariabele geconstrueerd die een bereik heeft van 1970 tot en met 2000. We kijken ook naar de interactie tussen tijd en de 'nieuwe' sociale klassen (d.w.z. tijd*hogere sociale en culturele specialisten en tijd*lagere sociale en culturele specialisten). Opleiding is gecodeerd als (1) basisonderwijs, (2) laag middelbaar onderwijs, (3) hoog middelbaar onderwijs, (4) hoger beroepsonderwijs en (5) (post)universitair onderwijs. De sector waarin respondent werkt, is gecodeerd als (0) private en (1) publieke sector. De publieke sector bestaat uit alle organisaties die gedeeltelijk of helemaal door de staat gefinancierd worden. Geslacht (0 voor man, 1 voor vrouw) en leeftijd zijn als controlevariabele in de analyse opgenomen. In appendix E worden alle variabelen beschreven.

4. Analyse en resultaten

4.1 Vergelijking van de schema's: links-rechts stemgedrag

We voeren twee analyses uit, een logistische regressieanalyse voor de analyse van links of rechts stemmen en een multinomiaal logistische regressieanalyse voor het onderscheid tussen stemmen op oud-linkse, nieuw-linkse en rechtse partijen. Met de eerste variant vergelijken we het aangepaste EGP-klassenschema met het standaard schema. Om deze vergelijking zo simpel mogelijk te houden, analyseren we links versus rechts stemgedrag. Na deze vergelijking kijken we of de 'oude' klassen significant verschillen van de 'nieuwe' klassen met betrekking tot het stemmen op oud-linkse versus rechtse partijen en nieuw-linkse versus rechtse partijen.

We beginnen met een vergelijking van de modelfit van het standaard EGP-klassenschema met die van het aangepaste schema voor het verklaren van politiek stemgedrag. Tabel 3 laat de modelverbetering zien (Model B) als men het aangepaste EGP-klassenschema vergelijkt met het standaard schema (Model A). De arbeidersklasse is de referentiecategorie omdat deze klasse in beide schema's voorkomt en omdat algemeen bekend is dat de leden van deze klasse het meest op linkse partijen stemmen.

Model B van tabel 3 verbetert de modelfit significant ten opzichte van Model A: 135,3 χ^2 (918,7-783,4) met 2 vrijheidsgraden. Omdat dit een significante en substantiële verbetering is van de fit, concluderen we dat het aangepaste EGP-klassenschema een betere voorspeller is van het stemgedrag dan het standaard schema. Onze verwachting was dat er in de dienstenklasse 'nieuwe' sociale klassen zijn te onderscheiden en dat daardoor het aangepaste EGP-klassenschema het stemgedrag beter voorspelt dan het standaard schema. Het is opmerkelijk dat het stemgedrag van de leden uit de 'nieuwe' klassen hogere en lagere sociale en culturele specialisten niet significant verschilt van de leden uit de arbeidersklasse. Deze bevinding ondersteunt dat het onderscheid tussen *technocraten* en *sociale en culturele specialisten* belangrijk is en dat hogere en lagere technocraten significant minder geneigd zijn om op een linkse partij te stemmen dan hogere en lagere sociale en culturele specialisten. Verder laat tabel 3 zien dat wanneer we sociale en culturele specialisten onderscheiden van managers en bestuurders in het standaard EGP-klassenschema, het stemgedrag van managers, bestuurders en technici rechtser is dan wanneer we dat niet doen.

Tabel 3: *Logistische regressieanalyse, vergelijking van het EGP-klassenschema en het aangepaste EGP-klassenschema met betrekking tot het links versus rechts stemgedrag (standaardfouten tussen haakjes) (N=21.042)*

	Model A ^a B		Model B ^b B	
Constante	0,23 (0,02)		0,23 (0,02)	
Sociale klassen (ref. cat. arbeidersklasse)				
Hogere professionals ^a / Hogere technocraten ^b	-0,71 (0,05)	**	-0,87 (0,05)	**
Hogere sociale en culturele specialisten	–		-0,03 (0,12)	
Lagere professionals ^a / Lagere technocraten ^b	-0,27 (0,04)	**	-0,55 (0,05)	**
Lagere sociale en culturele specialisten	–		-0,04 (0,04)	
Routine hoofdarbeiders	-0,32 (0,04)	**	-0,31 (0,04)	**
Zelfstandigen	-1,57 (0,07)	**	-1,57 (0,06)	**
Chi ²	783,4		918,7	
Vrijheidsgraden	4		6	

^a = EGP-klassenschema

* = $p < 0,05$

^b = Aangepast EGP-klassenschema

** = $p < 0,01$

4.2 Stemmen op oud-linkse versus rechtse partijen en nieuw-linkse versus rechtse partijen

Bij de voorgaande analyse is aangetoond dat het aangepaste EGP-klassenschema het stemgedrag beter voorspelt. Daarom vervolgen wij de analyse met het aangepaste EGP-klassenschema. In deze analyse is de afhankelijke variabele verder uitgesplitst in drie categorieën: stemmen op oud-linkse versus rechtse partijen en nieuw-linkse versus rechtse partijen. Het idee achter deze uitsplitsing is dat we verwachten dat sociale en culturele specialisten meer op nieuw-linkse partijen stemmen dan technocraten. Dit toetsen wij door middel van multinomiaal logistische regressieanalyse omdat deze methode het mogelijk maakt om afhankelijke variabelen met meerdere nominale categorieën te analyseren. We schatten de waarschijnlijkheid voor een persoon om op een oud-linkse, nieuw-linkse of rechtse partij te stemmen. De categorie ‘rechts stemmen’ van de afhankelijke variabele is de referentiecategorie (Lammers, Pelzer & Hendrickx, 1996). De referentiecategorie van de onafhankelijke variabele sociale klasse is de klasse hogere technocraten: het stemgedrag van overige klassen is vergeleken met die van hogere technocraten.

Model A van tabel 4 laat zien dat het stemgedrag van *hogere* en *lagere sociale en culturele specialisten* significant verschilt van het stemgedrag van *technocraten*. De leden uit de arbeidersklasse hebben de grootste kans om op een oud-linkse partij te stemmen wanneer het gaat om de keuze tussen oud-linkse of rechtse partijen. Daarna volgen de lagere en hogere sociale en culturele specialisten, zij stemmen significant meer dan hogere technocraten op oud-linkse partijen vergeleken met rechtse partijen, respectievelijk 1,95 (Exp(0,67)) en 1,86 (Exp(0,62)) keer groter. Nieuw-linkse politiek heeft meer aanhang in de ‘nieuwe’ klassen. De kansverhou-

ding dat de hogere en lagere sociale en culturele specialisten op een nieuw-linkse partij stemmen en niet op een rechtse is respectievelijk 2,69 (Exp(0,99)) en 2,16 (Exp(0,77)) keer groter dan bij de hogere technocraten. Interessant hier is dat de leden uit de arbeidersklasse significant minder op een nieuw-linkse partij stemmen vergeleken met een rechtse partij dan de hogere technocraten.

In Model B kijken we of werken in een publieke versus private sector de verschillen tussen technocraten en sociale en culturele specialisten kan verklaren. De sector waarin men werkt, heeft een significante invloed op zowel stemmen op een oud-linkse versus rechtse partij als op een nieuw-linkse versus rechtse partij. Model B laat zien dat mensen die in de publieke sector werken significant meer op zowel oud- als nieuw-linkse partijen stemmen vergeleken met rechtse partijen dan mensen die in een private sector werken. Dit model laat ook zien dat de sector waarin men werkt het verschil in stemgedrag tussen de leden van de 'nieuwe' en 'oude' sociale klasse niet kan verklaren. Zelfs het opleidingsniveau in Model C biedt geen verklaring voor deze verschillen.

Volgens Model D neemt de kans significant af dat mensen door de tijd heen op een oud-linkse partij stemmen en niet op een rechtse partij, terwijl de kans dat mensen door de tijd heen op een nieuw-linkse partij stemmen significant groter wordt dan de kans dat ze op een rechtse partij stemmen. Er bestond in 1970 geen significant verschil tussen de hogere sociale en culturele specialisten en de hogere technocraten met betrekking tot het stemmen op een oud-linkse versus rechtse politieke partij. Terwijl de lagere sociale en culturele specialisten door de tijd heen significant vaker op een oud-linkse partij dan op een rechtse partij gaan stemmen, doen de hogere sociale en culturele specialisten dit niet. Aan de andere kant neemt de kans significant toe dat de lagere sociale en culturele specialisten door de tijd heen op een nieuw-linkse partij stemmen en niet op een rechtse, terwijl deze kans voor hogere sociale en culturele specialisten niet significant is toegenomen.

In Model E zijn alle variabelen simultaan opgenomen en de modelfit is substantieel verbeterd ten opzichte van Model A. Zelfs in dit model blijven substantiële verschillen bestaan tussen sociale en culturele specialisten en technocraten. De hogere sociale en culturele specialisten hebben de grootste kans om op een nieuw-linkse partij te stemmen. Als het trendeffect 0,6 ($30 \times 0,02$) voor 30 jaar van lagere sociale en culturele specialisten opgeteld wordt bij de regressiecoëfficiënt 0,3 van deze klasse, is de kansverhouding voor deze specialisten (Exp(0,9)) 2,4 keer groter om in het jaar 2000 op een nieuw-linkse partij dan op een rechtse partij te stemmen. Als we dezelfde procedure toepassen voor het stemgedrag op oud-linkse partijen versus nieuw-linkse partijen, hebben hier ook de lagere sociale en culturele specialisten de grootste kans om op een oud-linkse partij in plaats van op een rechtse partij te stemmen. Deze resultaten laten zien dat de lagere sociale en culturele specialisten in het jaar 2000 de meest linkse klasse zijn geworden, hetgeen nogmaals het belang van het onderscheid benadrukt. Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen sociale en culturele specialisten en technocraten binnen het EGP-klassenschema omdat de sociale scheidslijnen duidelijk zichtbaar zijn met betrekking tot politieke oriëntatie en omdat de verschillen tussen deze groepen beroepsbeoefenaren door de tijd heen scherper zijn geworden.

Tabel 4: Multinomidale logistische regressieanalyse, sociale-klasseffecten stemmen op oud-linkse versus rechtse en nieuw-linkse versus rechtse politieke partij (standaardfouten tussen haakjes) (N=24.707)

	MODEL A		MODEL B		MODEL C		MODEL D		MODEL E	
	Oud-linkse v. rechtse	Nieuw-linkse v. rechtse	Oud-linkse v. rechtse	Nieuw-linkse v. rechtse	Oud-linkse v. rechtse	Nieuw-linkse v. rechtse	Oud-linkse v. rechtse	Nieuw-linkse v. rechtse	Oud-linkse v. rechtse	Nieuw-linkse v. rechtse
Constante	B -1,41 (0,06)	B -1,54 (0,06)	B -1,45 (0,06)	B -1,66 (0,07)	B -1,35 (0,09)	B -1,11 (0,09)	B -1,35 (0,07)	B -1,71 (0,08)	B -1,20 (0,11)	B -0,41 (0,12)
H. technocraten	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
H. sociale culturele specialisten	0,62 (0,14)	0,99 (0,14)	0,61 (0,14)	0,95 (0,15)	0,59 (0,15)	0,72 (0,14)	0,28 (0,27)	1,08 (0,24)	0,33 (0,27)	0,72 (0,25)
L. technocraten	0,35 (0,08)	0,16 (0,09)	0,35 (0,08)	0,18 (0,09)	0,36 (0,08)	0,31 (0,09)	0,35 (0,08)	0,16 (0,09)	0,35 (0,08)	0,22 (0,12)
L. sociale culturele specialisten	0,67 (0,08)	0,77 (0,08)	0,65 (0,07)	0,68 (0,08)	0,67 (0,07)	0,72 (0,08)	0,27 (0,11)	0,54 (0,12)	0,32 (0,12)	0,30 (0,13)
Routine hoofdarbeiders	0,56 (0,07)	0,13 (0,08)	0,57 (0,07)	0,16 (0,08)	0,55 (0,07)	0,45 (0,08)	0,56 (0,07)	0,12 (0,07)	0,56 (0,07)	0,31 (0,08)
Zelfstandigen	-0,53 (0,09)	-1,01 (0,11)	-0,50 (0,09)	-0,89 (0,12)	-0,60 (0,10)	-0,55 (0,12)	-0,55 (0,09)	-0,98 (0,11)	-0,59 (0,10)	-0,50 (0,12)
Arbeiders	1,01 (0,07)	-0,24 (0,08)	1,01 (0,07)	-0,19 (0,08)	0,91 (0,07)	0,27 (0,08)	1,00 (0,07)	-0,23 (0,08)	0,88 (0,07)	0,13 (0,09)
Publieke sector										
Lager onderwijs					0,21 (0,09)	-1,39 (0,11)			0,13 (0,04)	0,37 (0,05)
Lager middelbaar onderwijs					-0,03 (0,09)	-0,92 (0,09)			0,32 (0,09)	-1,05 (0,11)
Hoger middelbaar onderwijs					-0,23 (0,09)	-0,56 (0,08)			0,04 (0,09)	-0,80 (0,09)
Hoger beroepsonderwijs					-0,01 (0,09)	-0,24 (0,09)			-0,17 (0,09)	-0,52 (0,09)
(post)-universitair jaar					Ref.	Ref.			0,01 (0,00)	-0,24 (0,09)
Jaar*Hogere sociale culturele specialisten					-0,01 (0,00)			0,01 (0,00)	Ref.	Ref.
Jaar*Lagere sociale culturele specialisten					0,02 (0,02)			-0,01 (0,02)	0,01 (0,01)	0,01 (0,02)
Leeftijd					0,03 (0,01)			0,01 (0,00)	0,02 (0,01)	0,02 (0,01)
Vrouw									-0,01 (0,00)	-0,02 (0,00)
Chi ² Vrijheidsgraden	1.321,07 12	1.411,31 14			1.723,33 20		1.388,26 18		2.005,28 32	

* = $p < 0,05$ ** = $p < 0,01$

5. Conclusies en discussie

Geïnspireerd door de *new class theory* (of nieuwe-klassentheorie) hebben wij de dienstenklasse van het EGP-klassenschema aangepast en daarin twee hoofdklassen van *technocraten* (oude klasse) en *sociale en culturele specialisten* (nieuwe klasse) onderscheiden met in beide klassen een *hogere* en een *lagere* variant. Experts hebben de beroepen in de dienstenklasse toegewezen aan deze twee klassen. Vervolgens hebben we het standaard EGP-klassenschema en het aangepaste EGP-klassenschema vergeleken en zijn tot de conclusie gekomen dat het aangepaste EGP-klassenschema het stemgedrag duidelijk beter voorspelt dan het standaard schema.

Goldthorpe (1982, 1995) stelt dat de dienstenklasse in formatie is en als deze consolideert, zullen managers en professionals gelijken van elkaar worden. Hij beweert verder dat de dienstenklasse een essentieel conservatief element is in de samenleving. Volgens onze bevindingen zijn er echter substantiële sociale scheidslijnen binnen de dienstenklasse. De leden van de 'nieuwe' klasse zijn significant linkser georiënteerd dan de leden van de 'oude' klasse. Verder verschillen de hogere sociale en culturele specialisten significant van de hogere technocraten in hun politieke oriëntatie en dit is sinds 1970 zo. De lagere sociale en culturele specialisten zijn in 2000 uitgegroeid tot de meest linkse sociale klasse. Deze bevindingen betekenen ook dat de leden van de nieuwe klassen hun invloed op de politieke agenda door de tijd heen hebben vergroot.

Uit het voorgaande blijkt dat *het consolidatieproces* van de dienstenklasse duidelijk niet in de conservatieve richting gaat die Goldthorpe veronderstelt. De sociale scheidslijnen binnen de dienstenklasse zijn duidelijk zichtbaar en ze vervagen niet door de tijd heen. Blijkbaar verloopt het consolidatieproces parallel aan het proces van de transformatie van een industriële naar een postindustriële samenleving. Daarom concluderen wij dat het onderscheiden van sociale en culturele specialisten van managers, bestuurders en technici nodig en valide is. Maar we zijn ons er wel van bewust dat onze resultaten gebaseerd zijn op de Nederlandse politieke structuur en beroepenstructuur. Verder onderzoek moet uitwijzen of onze conclusies ook voor andere landen kunnen gelden.

De meeste sociale en culturele specialisten in Nederland zijn werkzaam in de publieke sector. Het is over het algemeen bekend dat mensen die in de publieke sector werken, meer op linkse partijen stemmen omdat deze partijen meer investeren in deze sector. Onze bevindingen bevestigen dit. De sector waarin men werkt, verklaart echter niet het verschil in politieke oriëntatie tussen technocraten en sociale en culturele specialisten.

Volgens Brint (1984) en Goldthorpe (1995) kunnen de leefstijl- en gedragsverschillen tussen managers en professionals verklaard worden door hun opleidingsverschillen. In dit onderzoek heeft het opleidingsniveau de verschillen in politieke oriëntatie tussen de 'nieuwe' en 'oude' klassen echter niet kunnen verklaren. Dit suggereert dat sociale klassen nog steeds een belangrijke determinant zijn voor het stemgedrag van mensen. Misschien kan de opleidingsrichting van mensen de verschillen verklaren. Van de Werfhorst en De Graaf (2004) hebben dit uitgezocht en vonden dat het verschil in politieke oriëntatie tussen sociale en culturele specialisten en technocraten niet geïnterpreteerd kan worden met behulp van de opleidingsrichting.

We zouden kunnen beargumenteren dat de constructvaliditeit van het aangepaste EGP-klassenschema strengere toetsingen moet doorstaan door ook de variatie in leefstijluitingen, houdingen en gedragingen te onderzoeken. Tevens is nog onderzoek nodig om de verschillen in de mobiliteitspatronen tussen technocraten en sociale en culturele specialisten te achterhalen. De resultaten zijn echter al dusdanig dat het aanbevelenswaardig is om het nieuwe klassenschema te hanteren.

Noten

1. Ayşe Güveli, Ariana Need en Nan Dirk de Graaf zijn verbonden aan het ICS en de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit (RU). Dit artikel is een onderdeel van een promotieproject van Ayşe Güveli dat gaat over het vernieuwen en aanpassen van de dienstenklasse van het EGP-klassenschema. Dit artikel is gepresenteerd op het congres van Research Committee 28 (RC28) in Tokio in 2003 en is gehonoreerd met de Aage Sørensen Memorial Students Award. De auteurs danken de participanten van het congres RC28 in Tokio en junior-onderzoekers van de sectie sociologie van de RU voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Correspondentieadres: Ayşe Güveli, Radboud Universiteit, Sectie Sociologie, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail: A.Guveli@maw.ru.nl.
2. Tijdens een werkverblijf aan Nuffield College in Oxford is dit specifieke onderwerp onderzocht met representatieve data: Employment in Britain survey van 1992 (N=3855) en Changing Employment Relationship and Future of Work survey van 2000 (N=2441). Deze data zijn erg geschikt om het verschil in controleerbaarheid van werktaken en het belang van dienstverlening in de werktaken tussen de leden van de 'oude' en de 'nieuwe' klasse te analyseren omdat de data veel variabelen bevatten over dit onderwerp. Uit voorlopige resultaten blijkt dat de sociale en culturele specialisten significant vaker aangeven dat zij minder te controleren zijn door hun werkgever dan de technocraten. Ook vinden de sociale en culturele specialisten significant vaker dan de technocraten dat het erg belangrijk is om goed contact te hebben met hun cliënten om hun werktaken goed te kunnen uitvoeren. Deze bevindingen zijn op verzoek verkrijgbaar.
3. Er zijn enkele schommelingen in de frequentieverdelingen van de sociale klassen in het begin van de jaren '70. Deze instabiliteit wordt veroorzaakt door de enquêtes uit 1971, 1974 en 1976. De codering van de beroepen is in de beginjaren '70 met verschillende coderingsschema's gemaakt. Deze schema's verschillen in detail van elkaar. We hebben deze jaren een voor een uit de analyse gehaald en het bleek dat weghalen van de enquêtes de resultaten niet significant verandert en dat zelfs een analyse zonder alledrie de jaren de resultaten niet significant verandert. Dit laat zien dat onze resultaten robuust zijn.
4. In onze dataset zijn de vragen over de politieke oriëntatie niet in alle enquêtes op dezelfde wijze gesteld. In 12 enquêtes zijn de *politieke preferenties* van de respondenten gevraagd en in zes enquêtes (1974, 1976, 1977, 1982, 1987 en 1989) is gevraagd naar het *stemgedrag* van de respondenten. Om eventuele twijfels weg te nemen over de gevolgen van het gebruik van verschillende vraagstellingen hebben we een aparte analyse uitgevoerd zonder de enquêtes met de vraag over *stemgedrag*. Dit beïnvloedt de resultaten niet significant.

Literatuur

Asselberghs, K., Bottenburg, R., Huigen, F. & De Witte M. (1998). *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland (Deel IV). Bevolking in loondienst naar functie niveau: Ontwikkelingen in de periode 1985-1995*. Den Haag: Stichting Organisatie voor Arbeidsmarktonderzoek (OSA).

- Baumol, W.J. (1967). Macroeconomics of unbalanced growth: An anatomy of urban crisis. *American Economic Review*, 57, 415-426.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Brint, S. (1984). The 'new class' and cumulative trend explanation of the liberal political attitudes of professionals. *American Journal of Sociology*, 90, 30-71.
- Brooks, C. & Manza, J. (1997). Social divisions and political alignments: U.S. presidential elections, 1960 to 1992. *American Sociological Review*, 62, 937-946.
- Bruce-Brigg, B. (1979). *The new class?* New Brunswick: Transaction Books.
- Butler, T., & Savage, M. (eds.) (1995). *Social Change and the Middle Classes*. London: UCL Press.
- Clark, T.N. & Lipset, S.M. (1991). Are social classes dying? *International Sociology*, 6, 397-410.
- Clark, T.N., Lipset S.M. & Rempel M. (1993). The declining political significance of social class. *International Sociology*, 8, 293-316.
- Coleman, J.S. (1990). *Foundation of social theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H. & Portocarero, L. (1979). Intergenerational class mobility in three western European societies. *British Journal of Sociology*, 30, 415-441.
- Esping-Andersen, G. (1993). *Changing classes: Stratification and mobility in post-industrial societies*. London: Sage.
- Evans, G. (2000). The continued significance of class voting. *Annual Review Political Science*, 3, 401-417.
- Flood, A.B. & Scott W.R. (1978). Professional Power and Professional Effectiveness: The Power of the Surgical Staff and the Quality of Surgical Care in Hospitals. *Journal of Health and Social Behaviour*, 19, 240-254.
- Freidson, E. (1986). *The professional power: A study of institutionalisation of formal knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ganzeboom, H.B.G. & Luijkx, R. (2004). Recent trends in intergenerational occupational class mobility: Men in the Netherlands, 1970-1999. In R. Breen (ed.), *Social Mobility in Europe* (pp. 345-381). Oxford: Oxford University Press.
- Goldthorpe, J.H. (1980). *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford: Clarendon Press (with the assistance of C. Llewellyn and C. Payne).
- Goldthorpe, J.H. (1982). On the service class: Its formation and future. In A. Giddens & G. Mackenzie (eds.), *Social class and the division of labour* (pp. 162-185). Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, J.H. (1987). *Social mobility and class structure in modern Britain*, 2nd rev. and enlarged ed. Oxford: Clarendon Press (with the assistance of C. Llewellyn and C. Payne).

- Goldthorpe, J.H. (1995). The service class revisited. In T. Butler and M. Savage (eds.), *Social change and the middle class* (pp. 313-329). London: UCL Press.
- Goldthorpe, J.H. (2000). *On sociology: Numbers, narratives and the integration of research and theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Graaf, N.D. de. & Graaf, P.M. de (1988). Family background, postmaterialism and lifestyle. *Netherlands Journal of Sociology/Sociologia Neerlandica*, 24, 50-64.
- Graaf, N.D. de, Graaf, P.M. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W.C. (1999). [principal investigators] *Family survey Dutch population 1998* (Codeboek), Department of Sociology, Nijmegen: Nijmegen University.
- Graaf, N.D. de, Graaf, P.M. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W.C. (2002). [principal investigators] *Family survey Dutch population 2000* (Codebook), Department of Sociology, Nijmegen: Nijmegen University.
- Graaf, N.D. de, Heath, A. & Need, A. (2001). Declining divisions and political choices: The interplay of social and political factors in the Netherlands. *Electoral Studies*, 20, 1-15.
- Graaf, N.D. de & Steijn, B. (1997). De 'service' klasse in Nederland: Een voorstel tot aanpassing van de EGP-klasse indeling. *Tijdschrift voor Sociologie*, 18, 131-154.
- Grusky, D.B. & Weeden, K.A. (2001). Decomposition without death: A research agenda for a new class analysis. *Acta Sociologica*, 44, 203-218.
- Hout, M., Brooks, C. & Manza, J. (1995). The democratic class struggle in the United States, 1948-1992. *American Sociological Review*, 60, 805-828.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economical and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Kriesi, H. (1989). New social movement and the new class in the Netherlands. *American Journal of Sociology*, 94, 1078-1116.
- Lammers, J., B. Pelzer & J. Hendrickx (1996). *Inleiding loglineaire analyses*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Lamont, M. (1987). Cultural capital and the liberal political attitudes of professionals: Comment on Brint. *American Journal of Sociology*, 92, 1501-1506.
- Lipset, S.M. (1981 [1960]). *Political man: The social bases of politics*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Mackie, T.T. & Rose, R. (1991). *The International Almanac of Electoral History*, rev. 3rd ed. London: MacMillan.
- Manza, J. & Brooks, C. (1996). Does class analysis still have anything to contribute the study of politics?: Comments. *Theory and Society*, 25, 717-724.
- Manza, J. & Brooks, C. (1999). *Social divisions and political change: Voter alignments and U.S. party coalitions*. New York: Oxford University Press.
- Nieuwbeerta, P. (1995). *The democratic class struggle in twenty countries 1945/1990*. Amsterdam: Thesis Publishers.

- Nieuwbeerta, P. & Ganzeboom, H.B.G. (1996). *International social mobility and politics file: Documentation of an integrated dataset of 113 national surveys held in 16 countries, 1956-1991* (Steinmetz archive codeboek P1145). Steinmetz Archive, Amsterdam.
- Nieuwbeerta, P. & Graaf, N.D. de (1999). Traditional class voting in twenty postwar societies. In G. Evans (ed.), *The end of class politics? Class voting in a comparative context* (pp. 23-56). New York: Oxford University Press.
- Savage, M. (1991). Making sense of middle-class politics: A secondary analysis of the 1987 British general election survey. *The Sociological Review*, 39, 26-54.
- Sørensen, A.B. (2000). Symposium on class analysis. Toward a sounder basis for class analysis. *American Journal of Sociology*, 105, 1523-1558.
- Swaan, A. de. (1985). *Kwaliteit is klasse*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Ultee, W.C. & Ganzeboom, H.B.G. [principal investigators] (1995). *Netherlands family survey 1992-93* (Codebook prepared by H.B.G. Ganzeboom). Department of Sociology, Nijmegen: Nijmegen University.
- Wanrooy, M.J. (2001). *Leidinggeven tussen professionals*. Schiedam: Scriptum.
- Werfhorst, H.G. van de & Graaf, N.D. de (2004). The sources of political orientation in post-industrial society: Social class or education? *The British Journal of Sociology* 55(2): 211-235.
- Wright, E.O. (1997). *Class Counts: Comparative studies in class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Appendix A – Databronnen

Enquêtejaar	N	Bronnen
1970	1.838	Heunks, F.M., M.K. Jennings, W.E. Miller, P.C. Stouthard & J. Thomassen, Dutch Election Study, 1970-1973.
1971	906	Verba, S., N.H. Nie & J.-O. Kim, Political Participation and Equality in Seven Nations, 1966-1971.
1972	3.175	<i>Werkgroep Nationaal Kiezersonderzoek</i> , Dutch Parliamentary Elections Study, 1972.
1974	1.201	Barnes, S.H., & M. Kaase et. al. Political Action: An Eight Nation Study, 1973-1976.
1976	755	Hermkens, P.L.J. & P.J. van Wijngaarden, Criteria for Justification of Income Differences, Netherlands 1976.
1977	1.856	<i>Werkgroep Nationaal Kiezersonderzoek</i> , Dutch Parliamentary Elections Study, 1977.
1977	4.159	<i>Centraal Bureau voor Statistiek</i> (CBS), Life Situation Survey, Netherlands 1977.
1979	806	Allerbeck, K.R., M. Kaase, H.-D. Klingemann, Ph.C. Stouthard, F.J. Heunks, J.J.A. Thomassen, J.W. van Deth, S.H. Barnes, B.G. Farah, R. Inglehart, & M.K. Jennings, Political Action II, 1979-1980.
1981	2.305	<i>Werkgroep Nationaal Kiezersonderzoek</i> , Dutch Parliamentary Elections Study, 1981.
1982	1.541	<i>Werkgroep Nationaal Kiezersonderzoek</i> , Dutch Parliamentary Elections Study, 1982.
1985	3.003	Felling, A.J.A., J. Peters & O. Schreuder, Social Relevance of Religion in the Netherlands, 1985.
1986	1.630	Eijk, C. van der, G.A. Irwin & B. Niemoeller, Dutch Parliamentary Elections Study, 1986.

Appendix A – Databronnen (vervolg)

Enquêtejaar	N	Bronnen
1987	795	Hermkens, P.L.J. & P.J. van Wijngaarden, Criteria for Justification of Income Differences, Netherlands 1987.
1989	956	Arts, K., E. Hollander, K. Renckstorf & P. Verschuren, Media-equipment, Media-exposure and Media-use in the Netherlands, 1989.
1990	2.384	Felling, A.J.A., J.Peters & O. Schreuder, Social Relevance of Religion in the Netherlands, 1990.
1992/93	1.800	Ultee, W.C. & Ganzeboom H.B.G., The Family Survey Dutch Population 1992-1993
1998	2.029	Graaf N.D. de, Graaf P.M. de, Kraaykamp G. & Ultee W.C. The Family Survey Dutch Population 1998.
2000	1.561	Graaf N.D. de, Graaf P.M. de, Kraaykamp G. & Ultee W.C. The Family Survey Dutch Population 2000.

Appendix B – Criteria voor het toewijzen van de beroepen in de dienstenklasse aan de klasse technocraten of aan de klasse sociale en culturele specialisten

Controleerbaar	Sociaal-culturele kennis	Sociaal-culturele dienstverlening	Sociale klasse
Ja	Ja	Ja	Technocraten
Ja	Ja	Nee	Technocraten
Ja	Nee	Ja	Technocraten
Ja	Nee	Nee	Technocraten
Nee	Ja	Ja	Sociale en culturele specialisten
Nee	Ja	Nee	Sociale en culturele specialisten
Nee	Nee	Ja	Sociale en culturele specialisten
Nee	Nee	Nee	Technocraten

Appendix C – De ISCO 68 beroepencodes voor de vier sociale klassen in de dienstenklasse

Ia. Hogere technocraten (0100 0110 0120 0130 0131 0132 0133 0139 0200 0210 0220 0230 0240 0250 0260 0270 0280 0290 0400 0410 0411 0419 0420 0429 0430 0500 0510 0520 0521 0529 0530 0531 0539 0670 0800 0810 0820 0900 1100 1101 1109 1200 1211 1220 1221 1222 1229 1290 1394 2000 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2039 2111 2114 2115 2119 2192 2193 2194 2195 2197 5822 5831)

Ib. Hogere sociale en culturele specialisten (0600 0610 0611 0619 0630 0650 1210 1219 1299 1310 1311 1319 1392 1411 1740 1951 1960 1900 1920 1921 1922 1923 1924 1929)

Ila. Lagere technocraten (0140 0300 0310 0320 0329 0330 0339 0340 0350 0360 0370 0380 0390 0421 0540 0541 0549 0620 0660 0680 0751 0770 0791 0793 0830 0840 0849 1291 1511 1622 1629 1630 1631 1790 1800 1992 1993 1994 1995 1999 2112 2113 2116 2120 2190 2191 2196 2199 3009 3100 3101 3102 3103 3104 3109 3500 3510 3520 4000 4001 4002 4009 4200 4210 4220 4221 4222 4229 4300 4310 4319 4400 4410 4411 4412 4419 4420 4430 4431 4432 4439 5000 5001 5002 5009 5100 5101 5102 5103 5104 5109 5823)

Ilb. Lagere sociale en culturele specialisten (0640 0690 0700 0710 0711 0715 0719 0730 0740 0750 0759 0760 0761 0769 0780 0790 0792 0799 1300 1320 1321 1329 1330 1340 1350 1390 1391 1399 1400 1410 1412 1413 1414 1415 1416 1419 1490 1499 1500 1510 1519 1590 1591 1592 1593 1599 1600 1610 1620 1621 1639 1700 1710 1711 1712 1713 1719 1720 1721 1729 1730 1731 1732 1739 1749 1750 1791 1799 1801 1809 1910 1930 1931 1939 1940 1941 1949 1950 1959 1990 1991 5820 5821 5829)

Appendix D – Frequentieverdeling van het stemgedrag op de politieke partijen in de data

	Partijen	N	%
Rechtse partijen (0)	ARP Anti-Revolutionaire Partij	595	2,1
	KVP Katholieke Volkspartij	1.449	5,2
	CHU Christelijk-Historische Unie	266	0,8
	Middenpartij voor Stad en Land	3	0,0
	SGP Staatkundig-Gereformeerde partij	404	1,5
	VVD Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	4.916	17,7
	GPV Gereformeerd Politiek Verbond	336	1,2
	BP Boeren Partij	140	0,5
	NMP Nieuwe Midden Partij	16	0,1
	RKPN Rooms-Katholieke Partij Nederland	24	0,1
	CDA Christen Democratisch Appèl	5.877	21,2
	RPF Reformatorisch Politieke Federatie	168	0,6
	CP Centrum Partij	69	0,2
	Extreem Rechts	53	0,2
	Unie55/AOV	21	0,1
	Andere partijen	195	0,7
Linkse partijen (1)	Radicalen	13	0,0
	CPN Communistische Partij van Nederland	329	1,2
	PvdA Partij van de Arbeid	8.253	29,7

Appendix D – Frequentieverdeling van het stemgedrag op de politieke partijen in de data (vervolg)

Partijen	N	%
PSP Pacifistisch-Socialistische Partij	428	1,5
D66 Democraten '66	2.480	8,9
DS70 Democratische Socialisten '70	243	0,9
PPR Politieke Partij Radicalen	581	2,1
EVP Evangelische Volkspartij	37	0,1
SP Socialistische Partij	107	0,4
Groenlinks	576	2,1

Appendix E – Variabelenbeschrijvingen

	N	Minimum	Maximum	Gemiddeld	Standaard- Deviatie
Links-rechts stemgedrag	27.726	0	1	0,47	0,49
Oud-links stemgedrag	23.624	0	1	0,38	0,48
Nieuw-links stemgedrag	19.024	0	1	0,23	0,42
Hogere professionals (EGP)*	24.707	0	1	0,09	0,29
Lagere professionals (EGP)*	24.707	0	1	0,23	0,42
Routine hoofdarbeiders (EGP)* / (EGPG)**	24.704	0	1	0,25	0,43
Zelfstandigen (EGP)* / (EGPG)**	24.707	0	1	0,07	0,27
Arbeidersklasse (EGP)* / (EGPG)**	24.707	0	1	0,35	0,48
Hogere technocraten (EGPG)**	24.707	0	1	0,08	0,27
Hogere sociale en culturele specialisten (EGPG)**	24.707	0	1	0,02	0,12
Lagere technocraten (EGPG)**	24.707	0	1	0,10	0,30
Lagere sociale en culturele specialisten (EGPG)**	24.707	0	1	0,13	0,34
Sector van arbeid	32.697	0	1	0,15	0,36
Lager onderwijs	32.479	0	1	0,23	0,42
Lager middelbaar onderwijs	32.479	0	1	0,36	0,48
Hoger middelbaar onderwijs	32.479	0	1	0,24	0,43
Hoger beroepsonderwijs	32.479	0	1	0,12	0,32
(Post)universitair onderwijs	32.479	0	1	0,045	0,21
Tijd (tussen 1970 en 2000)	32.697	0	30	12,33	8,62
Tijd*Hogere sociale en culturele specialisten	24.707	0	1	0,01	0,11
Tijd*Lagere sociale en culturele specialisten	24.707	0	1	0,14	0,35
Geslacht	32.693	0	1	0,49	0,50
Leeftijd	32.666	16	96	42,26	15,92

* = EGP-klassenschema

** = Aangepast EGP-klassenschema